

CIRIS (245-296) – ANATOMIA UNEI TRADUCERI

Gabriela RADU

Universitatea de Vest din Timișoara

gabriela.radu@e-uvv.ro

<https://orcid.org/0000-0001-7476-3869>

Ciris (245–296): The Anatomy of a Translation

This article aims to examine, from a translation studies perspective, a fragment (vv. 245–296) of *Ciris*, a narrative poem included in the *Appendix Vergiliana* and traditionally attributed to Vergilius. The study seeks to highlight how poetic translation goes beyond the status of a mere linguistic exercise, becoming a critical and hermeneutic act capable of revealing the stylistic, cultural, and mythological tensions of the Latin text. The starting point is the author's own annotated translation of the fragment, in which lexical, syntactic, and imagistic challenges require a constant negotiation between semantic fidelity and poetic expressiveness in Romanian. The analysis focuses on strategies for rendering invocations, repetitions, intertextual constructions, and mythological references, aiming to show how these elements can be transferred into another cultural context without diminishing the symbolic density of the original.

KEYWORDS:

translation strategy; lexicon;
imagery; intertextuality.

1. Introducere

Ciris, scurt poem narativ inclus în *Appendix Vergiliana*, reia mitul Scyllei, fiica regelui Nisus din Megara, care, îndrăgostită de Minos, regele Cretei, ajunge să-și trădeze tatăl și patria, tăindu-i acestuia părul magic ce îi garanta invulnerabilitatea. Gestul ei, născut din pasiune, se dovedește fatal: Minos o respinge, iar Scylla este preschimbată într-o pasăre marină, sortită rătăcirii. Deși poemul a fost multă vreme privit ca o lucrare minoră, studiile recente ale lui Boris Kayachev (2016, 2020) au demonstrat profunzimea intertextuală și rafinamentul alegoric al textului. În acest context, traducerea propusă aici – însoțită de o analiză traductologică a versurilor 245–296 – își propune să surprindă strategiile de transpunere a densității poetice a originalului, precum și tensiunea dramatică ce străbate mitul.

2. Textul sursă și traducerea

245 per tibi Dictynae praesentia numina
iuro,
prima deum dulcem mihi quae te donat
alumnā,
omnia me potius digna atque indigna
laborum
milia visuram, quam te tam tristibus istis

245 Îți jur pe prielnica vrere-a Dictinei –
prima-ntre zei
În ai mei ochi – ce mi te-a dăruit, o, gingașă
fată,
Că mai curând înfrunta-voi toate miile de-
nevoi,
Că venite sau nu, decât să-ndur să fii

sordibus et senio patiar tabescere tali.»

250 Haec loquitur mollique ut se velavit
amictu

frigidulam iniecta circumdat veste puellam,

quae prius in tenui steterat succincta
crocata.

dulcia deinde genis rorantibus oscula figens

persequitur miserae causas exquirere tabis.

255 nec tamen ante ullas patitur sibi reddere
voces,

marmoreum tremebunda pedem quam
rettulit intra.

illa autem «quid . . . me» inquit, «nutricula,
torques?

quid tantum properas nostros novisse
furores?

non ego consueto mortalibus uror amore,

260 nec mihi notorum deflectunt lumina
vultus,

nec genitor cordi est: ultro namque odimus
omnis.

nil amat hic animus, nutrix, quod oportet
amari,

in quo falsa tamen lateat pietatis imago,

sed media ex acie, mediis ex hostibus – eheu,

265 quid dicam quove aegra malum hoc
exordiar ore?

dicam equidem, quoniam tu nunc non dicere,
nutrix,

non sinis: extremum hoc munus morientis
habeto.

ille, vides, nostris qui moenibus assidet
hostis,

quem pater ipse deum sceptri donavit
honore,

270 cui Parcae tribuere nec ullo vulnere laedi

(dicendum est, frustra circumvehor omnia
verbis),

ille mea, ille idem oppugnat praecordia
Minos.

quod per te divum crebros obtestor amores
perque tuum memori sanctum mihi pectus
alumnae,

275 ut me, si servare potes, nec perdere
malis,

sin autem optatae spes est incisa salutis,

murdărită

De-atât de amarnice mișelii, de-o mahnire de
acest soi.

250 Așa grăi și după ce cu moale strai s-a-
mbrăcat,

Un alt veșmânt puse-mprejurul copilei
tremurânde,

Ce mai-nainte cu-o galbenă rochie-nvelită a
stat.

Dându-i apoi, pe rourații obraji, sărutări
blânde,

Stăruie a afla pricina chinului greu de răbdat.

255 Se îndură, dar nu primi vorbă-nainte ca
fata,

De frig dândâind, tălpile-nghețate să-și tragă
în pat.

„De ce chinului mă lași, doică dragă, zise
aceasta,

Și-atât de-nfrigurată te-arăți a-mi afla
nebunia?

Nu ard de-a muritorilor îndătinată iubire,

260 Nu ale cunoscătorilor chipuri îmi atrag
privirea,

Nici drag n-am de tata, pe toți îi urăsc cu
osebire.

Doică, ăst suflet nu iubește ce se cuvine iubit,

Nimic unde să fie-a evlaviei urmă pitită,

Ci ceea ce-n rândul oastei și-n tre dușmani
este găsit.

265 Ce să spun? Cu ce sfârșit glas să-ncep a
vărsa ăst amar?

Căci a tăcea nu-mi îngădui, doică, grăi-voi,
firește:

Primește, așadar, al unei muribunde acest
ultim dar.

Dușmanul cela, uite, ce-ale noastre ziduri
lovește,

Cu-a sceptrului cinste dăruit de-al zeilor tată
chiar,

270 Căruia Parcele de rană i-au ursit să nu
moară

(cuvine-se rostit, degeaba vorbesc pe
ocolite),

El, el, acel Minos chiar a mea inimă o-
mpresoară.

Astfel, te rog pe-ale zeilor iubiri nemiluite,

Pe al tău piept care sacru mi-este mie, a ta
fată,

275 Să mă scapi, de poți, nenorocirii să nu mă
lași pradă.

Dar, de nădejdea doritei salvări îmi este

nec mihi quam merui inideas, nutricula,
mortem.

nam nisi te nobis malus, o malus, optima
Carme,
ante in conspectum casusve deusve tulisset,

280 aut ferro hoc (aperit ferrum quod veste
latebat)

«purpureum patris dempsissem vertice
crinem,

aut mihi praesenti peperissem vulnere letum.
»

Vix haec ediderat, cum clade exterrita tristi
insontes multo deturpat pulvere crinis

285 et graviter questu Carme complorat
anili:

«o mihi nunc iterum crudelis reddite Minos,

o iterum nostrae Minos inimice senectae,

semper aut olim natae te propter eundem

aut amor insanae luctum portavit alumnae.

290 tene ego tam longe capta atque avecta
nequivi,

tam grave servitium, tam duros passa
labores,

effugere, o bis iam exitium crudele meorum?

iam iam nec nobis aevo senioribus ullum,

vivere uti cupiam, vivit genus. ut quid ego
amens

295 te erepta, o Britomarti, mei spes una
sepulcri,

te, Britomarti, diem potui producere vitae?

curmată,

Să nu-mi tăgăduiești, o, doică, o moarte
meritată.

Căci, preabună Carme, doar dacă un destin
nefericit

Sau mai devreme la mine de nu te-ar fi adus
vreun zeu,

280 Cu acest fier (dezvăluie un fier sub
veșmânt tănuit)

„Sau roșcata șuviță de pe creștetul tatălui
meu

Aș fi tăiat sau cu-o rană acum moartea mi-aș
fi grăbit.”

Abia grăi așa, când de trista năpastă spăimată,
Carme-și mânjește netunsele plete cu praf din
belșug

285 Și cu-o bătrânească jelanie bocește-
ntristată:

„O, Minos, care din nou cu mine acum fost-
ai crud,

Minos, dușman al vieții mele amurg încă o
dată,

Doar prin tine mereu iubirea adus-a
suferința,

Demult fiicei mele, sau acum copilei nebune!

290 Prinsă, dusă atât de departe, răbdând
nevoia

Cumpletei robii, atâta crâncenă trudă, de tine,

Să scap n-am putut, oare, tu, alor mei îndoit
prăpăd?

Mai bătrână decât timpul, fără vlăstare-am
rămas

Ca să mai am vreo dorință de viață. Cum, eu,
neroadă,

295 Când tu, Britomartis, singura nădejde-n
al amurgului ceas,

Smulsă mi-ai fost, cum de-am lăsat încă o zi
vieții pradă?”

Traducerea fragmentului 245–296 din *Ciris* se caracterizează printr-un stil poetic ușor arhaizant, menit să conserve tonul grav și solemn al originalului latin. Această opțiune se reflectă în selecția vocabularului și în construcția frazelor, în ritmul intern al versurilor și în felul în care sunt exprimate tensiunile emoționale ale personajului. Rezultatul urmărește un echilibru între fidelitatea semantică față de textul sursă și nevoia de a genera un efect estetic comparabil în limba română, în spiritul concepțiilor traductologice contemporane asupra traducerii literare ca act creativ și interpretativ.¹

¹ A translated text, whether prose or poetry, fiction or nonfiction, is judged acceptable by most publishers, reviewers and readers when it reads fluently, when the absence of any linguistic or stylistic peculiarities makes it seem transparent,

Fragmentul se înscrie, ca întregul poem, în schema hexametrlui dactilic – măsura consacrată a epopeii greco-latine. În traducerea românească, solemnitatea se păstrează prin alte mijloace prozodice. În locul hexametrlui, este ales un vers accentual-silabic de 16 silabe, constant în toate unitățile poetice. Ca atare, traducerea nu reproduce forma metrică a originalului, dar încearcă să redea efectul său retoric și grav printr-o adaptare echilibrată la sistemul prozodic românesc.

Un aspect esențial al traducerii îl constituie tratamentul acordat numelor proprii – *Britomartis*, *Carme*, *Dictine*. Opțiunea pentru transliterare și pentru păstrarea formelor originale îndeplinește o funcție dublă. Pe de o parte, asigură continuitatea identității culturale și mitologice a poemului, menținând legătura cu tradiția clasică și cu rețeaua intertextuală a literaturii latine. Pe de altă parte, această alegere conferă traducerii un ton erudit și solemn, indicând cititorului român apartenența textului la universul cultural al Antichității. Menținerea numelor proprii în forma lor originală, fără adaptări fonetice sau morfologice, exemplifică o strategie de *foreignization*² (Venuti, 1998, p. 242), prin care se valorizează diferența culturală și se păstrează autenticitatea textului sursă. În plus, traducerea acestor nume în română nu ar fi fost justificată, întrucât nu există o tradiție consacrată a utilizării unor forme adaptate a acestor nume proprii. Lipsa unui precedent stabil în literatura română de specialitate face ca păstrarea formelor latine să fie soluția cea mai adecvată, atât din perspectivă filologică, cât și din rațiuni de coerență culturală.

Un alt aspect important îl reprezintă folosirea intenționată a tonului arhaic, precum „ăst suflet”, „doică” sau „preabună Carme”. Aceste forme nu sunt introduse doar ca elemente ornamentale, ci au rolul de a conferi textului un ton epic și solemn, apropiat de registrul clasic al latinei.

Traducerea prezintă, de asemenea, libertăți poetice atent controlate, menite să redea ritmul și muzicalitatea versurilor latine. Frazele lungi și complexe sunt fragmentate cu grijă pentru a facilita înțelegerea, fără a diminua tensiunea dramatică.

Astfel, traducerea combină trei dimensiuni complementare: fidelitatea referențială, prin păstrarea numelor proprii și a elementelor mitologice; fidelitatea stilistică, prin arhaisme și ton epic și creativitatea poetică, prin adaptarea ritmului, pentru a reproduce efectul estetic al originalului. Această combinație permite cititorului să perceapă semnificațiile mitologice și intensitatea emoțională a textului, oferind o experiență traductologică coerentă și bine fundamentată.

Spre exemplificare, sunt prezentate câteva situații analizate în care traducerea în limba română reflectă modul în care originalul latin este redat. În varianta „În ai mei ochi – ce mi te-a dăruit, o, gîngășă fată”, care traduce versul latinesc *prima deum dulcem mihi quae te donat alumnam*, se poate observa o adaptare afectivă fină. Substantivul *alumna*, ce în latină desemnează o relație de subordonare sau formare – „ucenică”, „copilă crescută de cineva” – este tradus în limba română cu „fată”. Această soluție mută accentul dintr-un registru formal spre unul intim, transformând

giving the appearance that it reflects the foreign writer's personality or intention or the essential meaning of the foreign text – the appearance, in other words, that the translation is not in fact a translation, but the 'original'. (Venuti 2008: 1).

² *foreignization* 'entails choosing a foreign text and developing a translation method along lines which are excluded by dominant cultural values in the target language' (Venuti, 1998, p. 242).

dependența într-o apropiere afectivă. Adjectivul *dulcem*, care califică direct pe *alumnă*, este transpus prin epitetul „gingașă”, alegere care transmite sensul de bază și amplifică tonul tandru al relației sugerate. Prin acest procedeu, traducerea câștigă în expresivitate și căldură, transformând raportul de creștere într-o adresare aproape duioasă. Totodată, expresia „În ai mei ochi” reprezintă o transpunere a pronumelui latin *mihi* („mie”), căruia îi conferă o vizibilitate afectivă și o încărcătură imagistică absentă din original. Prin această soluție, este efectuată o transpunere cu valoare afectivă, unde sensul de posesie abstractă din latină este mutat în registrul intim al percepției subiective.

În general, traducerea românească reorganizează structura originalului latin și păstrează sensul general. În latină, *omnia ... digna atque indigna laborum / milia* are o arhitectură clară: „toate suferințele, meritate și nemeritate...”. *Omnia* exprimă totalitatea, *digna atque indigna* adaugă opoziția morală. Versiunea românească redă elementele – totalitatea și multitudinea – în formula „toate miile de-nevoi”, care amplifică hiperbolic efectul numeric. În plus, substantivul „nevoi” este mai vag decât *labores* și, astfel nuanța de trudă și suferință fizică din latină este pierdută. Opoziția *digna atque indigna* este redată fidel prin „cuenite sau nu”, însă este mutată după substantiv. Rezultă o formulare românească mai amplă și mai retorică, în timp ce originalul latin rămâne mai sobru și mai ordonat. În plus, traducerea nu reproduce fidel actul de „a vedea” (*visuram*), ci îl transformă într-un gest activ, anticipează conflictul prin folosirea verbului „înfrunța-voi”.

Mai departe, accentul nu mai cade pe suferința celei care vorbește (doica), ci pe protejarea celeilalte (fata). Pasajul latin *quam te tam tristibus istis sordibus et senio patiar tabescere tali* este condensat în traducere într-o singură imagine: „decât să-ndur să fii murdărită/ De-atât de amarnice mișelii, de-o mahnire de acest soi”. În latină, „murdăria și bătrânețea” (*sordibus et senio*) sunt lucruri concrete: trupul se degradează, onoarea e amenințată. În limba română, imaginea e transformată în ceva moral și afectiv – prin folosirea unor termeni ca „mișelii”, „mahnire” – atenția se mută de la corp la suflet. E o schimbare de perspectivă: murdăria devine vină, bătrânețea devine tristețe. Este un moment de translație metaforică, unde sensul material e înălțat la nivelul spiritual al suferinței.

În pasajul latin, narațiunea este construită prin verbe scurte și precise (*velavit, circumdat, steterat, figens, persequitur, patitur, rettulit*), care redau gesturi esențiale cu o economie foarte strictă a mijloacelor. Aceste verbe funcționează aproape ca o succesiune de instantanee vizuale: îmbrăcarea, acoperirea, poziția corpului, sărutul, tremuratul, retragerea piciorului. Traducerea transformă această concizie într-o narațiune fluidă, bazată pe verbe și pe construcții mai ample: „s-a-mbrăcat”, „puse-mprejurul”, „a stat”, „dându-i”, „stăruie a afla”. Succesiunea gesturilor se păstrează, dar trecerea de la un verb simplu latin la un verb analitic românesc creează o mișcare mai povestită decât în original.

Detaliile descriptive sunt în general respectate: *frigidulam ... puellam* devine „copila tremurândă”, *tenui ... crocota*, „galbenă rochie”, *genis rorantibus*, „rouații obraji”. Se poate observa în traducere o trecere de la observația strict fizică (umezeala care picură) la o interpretare estetică („rouații obraji”), care pune accentul pe delicatețe și

sensibilitate.

O diferență importantă apare la *tabis*: în original, cuvântul denumește o suferință care se vede în trup, aproape o irosire a vitalității. Traducerea „chin greu de răbdare” mută accentul din plan corporal în cel psihologic și moral. Rezultă o expresie încărcată subiectiv, care exprimă mai degrabă intensitatea interioară a durerii decât efectul ei fizic.

Mai departe, versul latin „*quid tantum properas nostros novisse furores*” este redat prin „Și-atât de-nfrigurată te-arăți a-mi afla nebunia?”, adaugă un element fizic („înfrigurată”), care nu apare în original, dar care face legătura dintre reproș și starea doicii. Seria de negații din versurile *non ego consueto mortalibus uror amore / nec mihi notorum deflectunt lumina vultus / nec genitor cordi est* conturează un adevărat portret al fetei. Traducerea reproduce clar această arhitectură: „Nu ard de-a muritorilor îndătinată iubire”, „Nu ale cunoscătorilor chipuri îmi atrag privirea”, „Nici drag n-am de tata, pe toți îi urăsc cu osebire”. Și în latină, și în română, intensitatea vine din acumularea negativelor. Expresia „*nil amat hic animus, nutrix, quod oportet amari*” este redată prin „Doică, ăst suflet nu iubește ce se cuvine iubit”, traducerea urmând fidel originalul latin. În schimb, *in quo falsa tamen lateat pietatis imago* – imagine subtilă a unei „false aparențe de pietate” – devine „Nimic unde să fie-a evlaviei urmă pitită”. Traducerea păstrează opoziția dintre aparența morală și adevăr, dar face imaginea ceva mai explicită, pierzând din ambiguitatea cuvântului latin *imago*, care poate sugera atât apariție, cât și iluzie. Finalul pasajului, *sed media ex acie, mediis ex hostibus*, exprimă contrastul cel mai puternic: iubirea nu se îndreaptă spre ceea ce este firesc sau apropiat, ci spre ceea ce aparține dușmanului, locului cel mai interzis. Varianta românească „Ci ceea ce-n rândul oastei și-ntr-o dușmani este găsit” păstrează structura duală din original.

De observat modul în care o serie de justificări (*dicam equidem... non sinis*) este transpusă într-o frază mai dezvoltată, unde explicația este clarificată: „Căci a tăcea nu-mi îngădui, doică, grăi-voi, firește”. Româna atenuează lapidaritatea latinei, mutând discursul spre un ton confesiv.

Momentul revelației, în care personajul scoate la iveală arma ascunsă (*aperit ferrum quod veste latebat*), este păstrat fidel în traducere. Expresia *purpureum crinem* este redată literal prin „roșcata șuviță”, fără adaos stilistic, menținând exact culoarea și obiectul descris de textul latin.

Lamentația doicii (*o mihi nunc iterum crudelis reddite Minos, o iterum nostrae Minos inimice senectae... tene ego tam longe capta atque avecta nequivi...*) este în latină solemnă și ritmată, construită prin repetări (*o Minos... o iterum...*) și acumulări de negații. Traducerea românească păstrează fidel structura și tonul dramatic al originalului. Expresia latină *multo deturpat pulvere crinis et graviter questu* combină trei elemente precise: praful care murdărește părul (*pulvere deturpat, multo*) și lamentația apăsătoare a doicii (*graviter questu*). Traducerea românească — „bătrânească jelanie”, „timpului mai bătrână”, „al amurgului ceas” — redă fiecare dintre aceste dimensiuni: intensitatea lamentației, epuizarea temporală și semnul vizual al degradării.

Concluzii

Analiza traductologică a fragmentului 245–296 din *Ciris* evidențiază complexitatea actului de traducere și modul în care acesta poate reconstrui experiența literară a textului sursă în limba țintă. Traducerea în limba română păstrează fidelitatea semantică și stilistică a originalului latin, reușind totodată să adapteze frazele și ritmul narativ pentru o lectură accesibilă cititorului contemporan. Această atenție simultană la fidelitate și fluentă reflectă o strategie traductologică echilibrată, care valorizează atât conținutul, cât și efectul estetic al poemului.

Un element definitoriu îl reprezintă menținerea tonului dramatic și solemn al textului original. Traducerea încearcă să transmită tensiunea emoțională și lamentația Scyllei, păstrând patosul poemului latin. Transliterarea numelor proprii și adaptarea imaginilor poetice contribuie la conservarea identității culturale și mitologice a textului, facilitând percepția intertextualității și dialogul cu tradiția latină și elenistică.

Analiza arată că fiecare alegere lexicală sau sintactică are un rol interpretativ, modelând sensul și emoția, iar traducerea devine astfel un text autonom, care permite cititorului să descopere dimensiunile culturale, estetice și intertextuale ale *Ciris*.

Bibliografie:

- Catford, J. C. (1965). *A linguistic theory of translation*. Oxford University Press.
- Kayachev, B. (2016). *Allusion and allegory: Studies in the Ciris* (Beiträge zur Altertumskunde, Vol. 346). De Gruyter.
- Kayachev, B. (2020). *Ciris: A poem from the Appendix Vergiliana: Introduction, text, apparatus criticus, translation and commentary*. The Classical Press of Wales.
- Venuti, L. (1998). *The scandals of translation: Towards an ethics of difference*. Routledge.
- Venuti, L. (2008). *The translator's invisibility: A history of translation*. Routledge.
- Vasilescu, T. (1981). *Appendix Vergiliana*. In M. Nichita (Ed.), *Istoria literaturii latine* (Vol. II, Partea I-a). Editura Academiei Române.
- Virgil. (n.d.). *Aeneid, books 7–12; Appendix Vergiliana* (H. R. Fairclough, Trans.; G. P. Goold, Rev.). (Loeb Classical Library No. 64). Harvard University Press.